

УДК 321.01

*Кравець А. Ю., Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара***БІОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ**

Основною метою є дослідження біологічних детермінантів політичної поведінки у сучасному біополітичному дискурсі. З'ясовано, що політична поведінка – складний для аналізу термін, адже в біополітичному середовищі постійно точаться дискусії з приводу того, яка складова – генетична чи соціальна – більшою мірою впливає на соціальну та політичну поведінку людини. Доведено, що в біополітичному співтоваристві й досі немає чіткого бачення, які ж чинники можна віднести до біологічних. Запропоновано в якості біологічних детермінант політичної поведінки розглядати генетику (спадковість); адаптацію; домінування і підкорення; інстинкти; наслідування; координацію та кооперацію; вроджені властивості мозку і психіки. Біополітики розглядають «людину політичну» як продукт біологічно-еволюційного розвитку, що має генетичну схильність до формування ієрархічних структур, соціального та політичного домінування і підкорення. При цьому людський мозок і психіка містять у собі генетичні детермінанти (інстинкти, гени, вроджені особливості), що впливають на людську соціальну і політичну поведінку.

Ключові слова: біополітика, політична поведінка, біологічні детермінанти політичної поведінки.

Біополітики розглядають політичну поведінку як різновид соціальної, яка формується в процесі еволюції людських спільнот. Так відомий біополітик Ч. Еван наполягає на тому, що «політологам «час звернути увагу на генетичні особливості людської поведінки з врахуванням останніх досліджень в цій сфері, для того, щоб вони припинили пояснювати політичну поведінку згідно з принципами XIX ст.» [7, с.134]. Р. Бланк вважає, що для розуміння політики необхідно застосовувати знання, отримані на основі вивчення природного світу, адже «людина є частиною світу природи», та виступає за необхідність переорієнтації теоретичної «парадигми» в політології з традиційних поведінкових підходів на еволюційні [5, р.15].

Серед біополітиків, що займаються цією проблематикою, також слід виокремити А. Соміта, С. Петерсена, А. Олескіна, К.Баскіна та інших. Однак, слід зазначити, що їх погляди мають як спільні риси, так і суттєві відмінності. Відповідно, наукове знання стосовно біополітичного погляду на природу і сутність політичної поведінки людини потребує подальшого наукового аналізу та поглиблення.

Метою дослідження є комплексний аналіз біологічних детермінантів політичної поведінки, що сприяє уточненню наукового знання стосовно цієї проблематики, підкреслює міждисциплінарний статус біополітики і конкретизує сферу її наукового інтересу.

Слід зазначити, що в біополітичному співтоваристві й досі не вироблено єдиного переліку генетичних чинників соціальної та політичної поведінки людини. Ми пропонуємо віднести до біологічних детермінант наступні: 1) генетику (спадковість); 2) адаптацію; 3) домінування і підкорення; 4) інстинкти; 5) наслідування; 6) координацію та кооперацію; 7) вроджені властивості мозку і психіки.

1. Так, згідно з першою детермінантою, в основі поведінки людини лежать генетичні чинники, які сягають корінням людиноподібних мавп. Даний підхід розвивався під впливом етології, здебільшого праць К. Лоуренса та теорії природного відбору Ч. Дарвіна. В даному контексті Ч. Еван зазначає, що «середовище визначає батьківський внесок, який впливає на поведінку нащадків» [7, с.134]. Класики біополітики А. Соміт і С. Петерсен підкреслюють, що «гени виступають в якості «основних одиниць, через які особливості передаються від батьків до нащадків» [8, с.1, 5]. Таким чином, ми виходимо з того, що людина генетично споріднена з іншими біологічними видами, а це неодмінно впливає на її поведінку в соціальній і політичній сфері.

2. Серед вроджених особливостей соціальної та політичної поведінки, що споріднюють її з іншими «соціальними приматами», біополітики виокремлюють також генетичну схильність до адаптації, домінування і підкорення. Але, у випадку з «людиною політичною», ми б дещо скорегували ці схильності наступним чином: біологічна й соціальна адаптація та політичне

домінування і підкорення. Феномен адаптації сягає корінням теорії природного відбору Ч. Дарвіна. Як зазначає Г. Вільямс, «ті особливості людини, які відповідають навколишньому середовищу і дають організму вижити, називають «адаптацією». Протягом довгого часу люди, в межах свого виду, розвивають адаптацію, яка призводить до репродуктивного успіху [7, с.134].

Відповідно до еволюційно-біологічної моделі, явища народжуються і формують механізми поведінки, які дозволяють їм вижити в поточних умовах. Після виявлення таких моделей поведінки, їх явища закріплюються в якості норм – аттракторів. Явища вибудовують не тільки механізми виживання, а й певні відносини, характерну поведінку, що, в решті решт, призводить до виникнення «стабільного стану» – передбачуваної поведінки. З часом явища стають настільки залежними від своєї поведінки, взаємовідносин, що не здатні швидко пристосовуватись до змін. Але люди є надзвичайно інноваційним видом, що, у взаємодії з іншими агентами мережі, створили більш складні «соціальні світи». Їх соціальні мережі стали включати все більшу різноманітність суб'єктів, а взаємодія прискорила соціально-культурну адаптацію [4, с.3-15].

3. Основними джерелами еволюції, і, як результату, виникнення соціальних і політичних ієрархій, А. Соміт і С. Петерсен бачать у тенденції до домінування (боротьбі за товари, їжу, владу тощо): «Люди – це «соціальні примати з вродженою схильністю до ієрархічних й авторитарних соціальних і політичних структур» [8, с.1-5]. Соціальні примати демонструють поведінку домінування і живуть в ієрархічних соціальних (у випадку з людським видом, політичних) структурах. Ієрархія є однією з найбільш універсальних особливостей соціальної та політичної організації. Як зазначають А. Соміт і С. Петерсен: «Природний відбір забезпечив соціальних приматів «схильністю» до ієрархічних соціальних структур ... з помітними індивідуальними відмінностями в статусі і нерівним доступом до багатьох гарних речей у житті» [8, с.8]. При цьому важливо зазначити, що з точки зору неодарвіністської теорії, ці риси не зникли з плином часу, а мають величезний вплив на сучасну політику.

На наш погляд, доречним буде також навести тезу Дж. Шефера: «Сучасне людське життя – це, переважно, знань в ієрархії підкорення: коли ми не спимо, ми проводимо більшу частину часу в ієрархіях, які розповсюджуються від корпоративної промисловості до державного управління». Б. Гінсберг висловив ту ж саму ідею більш консервативно: «У всіх людських груп є свої ієрархії поваги-домінування. Колективно й історично, такі ієрархічні організації, здається, вкорінені в біологічну природу нашого виду, і тому повинні частково розумітися в термінах еволюції» [8, с.9-10].

Звісно, ієрархія і домінування неможливі без підкорення. Так, біополітики вважають, що тенденція коритися поступово закріплюється в самій нашій природі й призводить до появи феномену «людської слухняності». Як зазначають А. Соміт і С. Петерсен, «природний відбір забезпечив нас «готовністю виконувати покірну роль» [8, с. 24]. Підтвердження цьому знаходимо і у Дж. Шефера: «Сучасне людське життя – це, переважно, наявність знань в ієрархії підкорення: коли ми не спимо, ми проводимо більшу частину часу в ієрархіях, які розповсюджуються від корпоративної промисловості до державного управління. Серед найсильніших і постійних еволюційних спадщин нашого виду є готовність «коритися тим, хто при владі» [8, с.169, 174]. Біополітики зазначають, що закони покори можуть бути двох видів. Згідно з першим, організм робить щось, що він вважав за краще б не робити; в іншому, організм утримується робити щось, що він вважав за краще б робити. У представників будь-яких соціальних видів покора виявляється по відношенню до тих, хто займає переважаюче місце в соціальній ієрархії. Люди живуть у багатьох ієрархіях, але нас цікавить тільки політична покора, тобто, дії, що вживаються підлеглими у відповідь на накази (явні або приховані), які вони отримують від тих, хто вище у політичній ієрархії. При цьому, наша генетична схильність полягає в тому, щоб коритися» [8, с.25]. Як підкреслюють Х. Келман і В. Гамільтон, один «вражаючий феномен ієрархій влади ... це готовність громадян виконувати накази, не ставлячи питань ... навіть коли ця покора тягне за собою величезні особисті жертви або необхідність вчинення дій, які за інших обставин вони вважали б аморальними...Ця одна особливість людської поведінки, яку дійсно важко пояснити: наша екстраординарна готовність підкорятися чужим бажанням». Таким чином, покора – це поведінковий корелят панування і ієрархії [6, с. 137]. Прихильники еволюційної теорії застосовують її для вивчення поведінки всіх тварин, вважаючи, що їй притаманні певні спільні риси. Біополітики ж йдуть далі, говорячи про те, що на формування людської поведінки впливає

не тільки біологія, і й виховання. Але зазначають при цьому, що зводити все лише до виховання, навчання і соціалізації, як це роблять психологи, соціологи і біхевіористи не можна, оскільки людська поведінка містить завжди не тільки психологічну та соціальну, а й біологічну (генетичну) складову. І на противагу тези Р. Дарендорфа про те, що наше тіло – це не «реальне «ми», що біологічні поняття і теорії не можуть торкнутися цілісність нашої індивідуальності» наводять контраргументи: 1. Універсальність покори вказує на те, що вона лежить в основі самої «людської природи» в якості «генетичної запрограмованості». 2. Якщо покори просто навчаються, як тоді пояснити готовність «людини розумної» демонструвати таку поведінку в усі часи в усьому світі? Великий пласт даних отриманих експериментальним шляхом свідчить про нашу схильність коритись [8, с. 26].

Підсумовуючи вищезазначене, констатуємо, що схильність до домінування з одного боку, і підкорення з іншого, генетично закладені в природу «людини політичної». Саме ці дві характеристики лежать в основі її політичної поведінки.

4. Є ще одна вроджена характеристика (детермінанта) людської поведінки, яка активно обговорюється в біополітичному дискурсі – це інстинкти. Існує точка зору, що вони більш характерні для повсякденної життєдіяльності, і їх прояви в соціальному і політичному житті зведені до мінімуму. Тим не менш, оскільки вони мають місце в житті індивіда, розглянемо їх більш детально. Так, за словами А.Олескіна, інстинкт можна визначити як «генетично детермінований комплекс фіксованих дій». К. Лоренц називає інстинкти «спадковими координаціями», що включають такі компоненти: 1) стан особини, готової до вчинення певної дії, що визначається нейрофізіологічними факторами, наприклад, голод, страх тощо; 2) ключовий подразник, що запускає інстинктивну поведінку; 3) завершальну дію; 4) пригнічений подразник: інстинкт може бути не реалізований, якщо активність особини тимчасово спрямована на іншу поведінку [3, с. 76].

Крім інстинкту, є й більш примітивні вроджені форми поведінки, такі як кінезис (зміна швидкості хаотичного руху у відповідь на стимул), таксис (спрямований рух у напрямку до стимулу або від нього), різного роду рефлексии тощо. При цьому, слід зазначити, що поведінка людського натовпу примітивніша за поведінку індивідів. Недарма К. Лоренц порівнював натовп людей у стані збудження зі зграєю риб, яка демонструє аналоги кінезису або таксису. Прикладом такої поведінки, за словами А.Олескіна, може служити «Хотинська катастрофа» й інші випадки [3, с. 76].

Таким чином, окрім ієрархії домінування і підкорення, ми можемо говорити й про інстинкти як одну з основних біологічно детермінованих компонент поведінки людини, які найяскравіше проявляють себе у стресовій ситуації як в соціальній, так і політичній сфері.

5. Наступним механізмом, що відіграє дуже важливу роль в міжособистісній взаємодії і дуже часто визначає соціальну та політичну поведінку людей, є наслідування. В. Бочаров вважає, що такий акт слугував джерелом заражаючої емоції, коли спочатку позитивна емоція виникла у індивіда, який здійснив поведінковий акт, що призвів до задоволення тієї чи іншої потреби, а тому механізм емоції слугував в якості гаранту відтворення дії, що призвела свого часу до переживання позитивних емоцій, закріпивши її в якості позитивної дії. Наслідування виявляється в різних формах: а) виконання того чи іншого поведінкового акту як реакція на подібний акт іншої людини; б) посилення реакції на об'єкт, якщо на нього реагують інші; в) імітація – копіювання (звуків, зовнішнього вигляду, манери поведінки) [3, с. 78].

Ми вважаємо, що наслідування відіграє надзвичайну роль у формуванні соціальної та політичної поведінки індивіда, адже, якщо батьки є глибоко аполітичними існує велика вірогідність того, що їх нащадок також не буде цікавитись політичним життям.

6. Кооперація (від лат. Со - разом; operare - діяти) – «об'єднання і взаємодія двох або більше особин заради виконання того чи іншого завдання. Кооперація пом'якшує собою жорсткість ієрархічних структур». Кооперація виникає навіть «в світі егоїстів» і здатна подолати агоністичні відносини, якщо дотримані умови: 1) партнери припускають, що будуть взаємодіяти тривалий час, «причому перспективи взаємодії істотні для кожного з них»; 2) «при взаємній кооперації виграш кожного партнера більший, ніж при відмові від кооперації». «Подібна кооперація не вимагає ні соціальних зв'язків, ні дружніх взаємовідносин» [3, с. 89]. В соціобіології і біополітиці з кооперацією пов'язана так звана

«дилема в'язня»: 1) існує двоє ув'язнених, що підозрюються у скоєнні важкого злочину; 2) перед ними стоїть вибір: або скооперуватися і не визнати свою провину, або здати один одного. При цьому, двостороння відмова від кооперації веде до гірших наслідків для обох, ніж кооперація один з одним. Кожен учасник вирішує дилему, не знаючи, яке рішення прийме інший. «Дилема ув'язненого» має багато реалізацій як в біологічному, так і в політичному плані. Наприклад, дві держави можуть укласти договір про роззброєння. Якщо обидві держави-партнера дотримуються договору, вони отримують гарантію миру [3, с. 90].

Координація – це «взаємне узгодження поведінки особин в біосоціальних системах, необхідне для її виживання і успішної адаптації до мінливих умов» (від лат. *co* – спільно, *ordinare* – упорядкувати). Вивчення проблематики координованої поведінки являє собою важливу біополітичну проблему як в теоретичному (з'ясування еволюційно-біологічних коренів політичних структур), так і в практичному плані (застосування в соціальних та політичних технологіях). Однак, «координована» не завжди означає «тотожна». Часто під такою поведінкою розуміють диференційовану поведінку особин відповідно до їх соціальних ролей і функцій. Як зазначає А.Олескін: «Що стосується вищих приматів і особливо головного об'єкта біополітики – людського соціуму, то тут єдині структури можуть відповідати як матеріальним (печери, будинки, палаци і багато іншого), так і ідеальним, ментальним конструкціям (культурні традиції, релігійні вірування, ідеології, системи цінностей тощо), які об'єднують, консолідуєть людей подібно до того, як пов'язує мікробні клітини біополімерний матрикс» [3, с. 97].

Звичайно, і координація і кооперація відіграли надважливу роль у становленні і розвитку людського суспільства. Однак, слід зазначити, що вони мають і зворотній бік, а саме – можуть призводити до формування економічних та політичних кланів тощо.

«Суттєве значення для біополітики має з'ясування механізмів координації соціальної поведінки на різних рівнях біологічної еволюції. Дані останніх десятиліть дозволяють говорити про наступні механізми»: 1) координація поведінки за допомогою групової ієрархії; 2) координація шляхом локального контакту між сусідніми індивідами, за типом взаємовпливу; 3) координація шляхом делокалізованої (охоплює всю популяцію або її значну частину) передачі керуючої інформації від особини до особини по естафеті; 4) координація за рахунок дифузних стимуляторів (хімічних сполук, фізичних полів) [3, с. 97]. Людським спільнотам, на наш погляд, притаманні перший, другий і третій механізм. Перший реалізується у традиційних суспільствах з жорстокою ієрархією; другий – в демократичних країнах, де місцеві громади об'єднуються для вирішення локальних проблем і мають для цього відповідні повноваження; третій – інформаційний, коли владні розпорядження передаються «по естафеті» від центрального рівня до місцевого (найбільш розвинений в умовах бюрократії, характерний і для сучасних держав у виконавчій вертикалі).

7. Окрім усього вищенаведеного, біополітики говорять й про певні вроджені властивості людського мозку і психіки, що впливають на поведінку індивіда. Так, біологічні дані говорять про наявність загального фундаменту в низці політично значущих форм соціальної поведінки людини. Наприклад, П. Кропоткін говорив про еволюційно-біологічне походження такої політично важливої характеристики людини, як прагнення до кооперації із собі подібними [2]. Сьогодні все більший інтерес викликає генетична детермінація елементів соціальної поведінки людини. А. Зуб справедливо вказує на недостатню розробленість генетики поведінки людини. Тим не менш, генетичні дослідження 90-х рр. ХХ ст. свідчать про те, що існує біологічна детермінація базових (характерних для індивіда) концентрацій нейротрансмітерів – важливих чинників людської поведінки на нейрохімічному рівні [1, с. 64-72].

Як зазначає Р. Бланк: «Чим більше ми розуміємо функціонування мозку, тим більше ми схилиємо до думки, що нашу поведінку моделює наш мозок». В результаті, «наша інтерпретація світу, у тому числі його політичного виміру, і наші реакції на нього, залежать від внутрішньої організації мозку» [5, с. 17]. В даному випадку слід зазначити, що мається на увазі те, що мозок бере участь у формуванні кожної дії або думки, які реалізуються як процесі політичного

керівництва суб'єктом управління, так і в процесі громадської діяльності об'єкта управління. Підтвердження цієї тези надає і Ф. Фукуяма, який стверджує, що поведінку людини потрібно розглядати як результат електрохімічних реакцій в органі, який ми називаємо мозком. Як зазначає П. Шанже: «Все утворюється з поведінки, яка мобілізується чітким набором нервових осередків», а тому причини і наслідки людської поведінки слід шукати в особливостях мозкової діяльності індивіда. Мається на увазі те, що специфічна поведінка людини продукується нейронами мозку, а тому нейронна діяльність мозку – це важлива складова аналітичної моделі політичної поведінки. Як зазначає Р. Макдермотт: «Якщо ми дійсно хочемо, щось дізнатися про поведінку і біологічні субстрати поведінки, нам потрібно синтезувати рівні аналізу в різних областях наукових знань, які самі по собі є обмеженими... » [8].

Отримані в останні десятиліття нейрофізіологічні дані говорять про важливість для людської психіки подій, що відбуваються не тільки в найбільш еволюційно просунутих, а й навіть в досить древніх структурах людського мозку, наприклад, в мозковому стовбурі, лімбічній системі (являє собою функціональне об'єднання структур мозку, що беруть участь в організації емоційно-мотиваційної поведінки). Ці структури здійснюють модифікуючий і контролюючий вплив (у розвинутій формі багато з них, наприклад, мовні центри, є тільки у людини) [3, с. 22].

Таким чином, біополітики розглядають людину як продукт біологічно-еволюційного розвитку, що має генетичну схильність до формування ієрархічних структур, соціального та політичного домінування і підкорення. При цьому людський мозок і психіка містять у собі генетичні детермінанти (інстинкти, гени, вроджені особливості), що впливають на людську соціальну і політичну поведінку, не дивлячись на величезну роль соціальних чинників – виховання, соціалізацію, культуру, релігію, мораль тощо. Кожен політичний інститут, кожна політична система складається з окремих індивідів, а тому розуміння «природи» їх поведінки є надважливим завданням сучасної політичної науки.

Використана література:

1. Зуб А. Социобиология: возможности и границы в исследовании природы человека [Текст] / А.Зуб // Проблема человека в философии – М.: Университетский гуманитарный мир, 1998. – С.64-72.
2. Кропоткин П. Взаимопомощь как фактор эволюции [Текст] / П. Кропоткин – Харьков: типография В.Г. Шеншелевича, 1919 – 155с.
3. Олескин А. Биополитика. Политический потенциал современной биологии: философские, политологические и практические аспекты [Текст] / А. Олескин. – Москва: МГУ, 2001. – 230 с.
4. Baskin K. The Complexity of Evolution: History as a post-Newtonian social science [Text] / K. Baskin // Social Evolution & History. – М., 2013. –№ 1. – Р. 3-15.
5. Blank R. Biology and Politics: An Introduction [Text] / R. Blank // Politics and the Life Science: The State of the Discipline. – UK: Emerald Group Publishing, 2014. – 280 p.
6. Kelman H., Hamilton V. Crimes of Authority and Responsibility [Text] / H. Kelman, V. Hamilton. – NY, 1998. – P.137.
7. Peterson A., Somit A. Biology and politics: The cutting edge [Text] / A. Peterson, A. Somit. – UK: Emerald Group Publishing, 2011 – 231 p.
8. Somit A., Peterson S. The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution [Text] / A. Somit, S. Peterson. – NY: Palgrave Macmillan, 2005. – 190 p.
9. Williams G. Adaptation and natural selection [Text] / G. Williams – NY: Princeton University press. 1996. – 235 p.

Кравец А. Ю. Биологические детерминанты политического поведения

Основной целью является исследование биологических детерминант политического поведения в современном биополитическом дискурсе. Выяснено, что политическое поведение – сложный для анализа термин, поскольку в биополитике постоянно ведутся дискуссии по поводу того, какая составляющая – генетическая или социальная – в большей степени влияет на социальное и политическое поведение человека. Доказано, что в биополитическом научном сообществе до сих пор нет четкого видения, какие же факторы можно отнести к биологическим. Предложено в качестве биологических детерминант политического поведения

рассматривать генетику (наследственность); адаптацию; доминирование и подчинение; инстинкты; наследование; координацию и кооперацию; врожденные свойства мозга и психики. Биополитики рассматривают «человека политического» как продукт биологически-эволюционного развития, который имеет генетическую предрасположенность к формированию иерархических структур, социальному и политическому доминированию и подчинению. При этом человеческий мозг и психика включают в себя генетические детерминанты (инстинкты, гены, врожденные особенности), влияющие на человеческое социальное и политическое поведение.

Ключевые слова: биополитика, политическое поведение, биологические детерминанты политического поведения.

Kravets Anastasiya. Biological determinants of political behaviour

Political behaviour is the main aim of the article. The study tested that political behaviour is the difficult question for biopolitics, because in biopolitics there are many discussions about genetics and social origins of political behaviour. It is proved that a biopolitical community is still no clear vision of what kind of factors can be attributed to biology. Proposed as a biological determinant of political behaviour considered genetics; adaptation; domination and subjugation; instincts; imitation; coordination and cooperation; congenital properties of the brain and mind. For instance, any human being as any social primates has genetic inclination to adaptation, domination, subjugation. Social and political behaviour is influenced by instincts and congenital properties of the brain and mind. Human brain comes out as a center of political behavior formation and awareness of «Homo Politicus» of himself and his deeds.

Keywords: biopolitics, political behaviour, biological determinants of political behaviour.